

UDC 336.77

JEL classification: E50, E51, G21

DOI: <https://doi.org/10.35774/visnyk2023.03.008>

Олександр ДЗЮБЛЮК,

доктор економічних наук, професор,
професор кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет,
вул. Львівська, 11, м. Тернопіль, 46009, Україна,
e-mail: alex5203@ukr.net
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4967-823X>

ПРОБЛЕМИ АКТИВІЗАЦІЇ БАНКІВСЬКОГО КРЕДИТУВАННЯ РЕАЛЬНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Дзюблюк О. Проблеми активізації банківського кредитування реального сектору економіки в умовах воєнного стану. *Вісник економіки*. 2023. Вип. 3. С. 8–25. DOI: <https://doi.org/10.35774/visnyk2023.03.008>

Dziubliuk, O. (2023). Problemy aktyvizatsii bankivskoho kredytuvannia realnoho sektoru ekonomiky v umovakh voiennoho stanu [Problems of intensification of bank lending to the real sector of the economy in the conditions of martial law]. *Visnyk ekonomiky – Herald of Economics*, 3, 8-25. DOI: <https://doi.org/10.35774/visnyk2023.03.008>

Анотація

Вступ. *Складні умови економічної ситуації в Україні упродовж періоду воєнного стану безпосередньо позначилися на діяльності банківської системи щодо кредитного забезпечення виробничих і споживчих потреб усіх суб'єктів ринку, хоча проблемні аспекти у сфері банківського кредитування виникли не із початком воєнних дій, а нагромаджувалися упродовж тривалого періоду часу. За таких обставин особливо актуальним слід вважати дослідження основних проблем, що виникають у сфері банківського кредитування реального сектору, з тим, щоб функціонування банків в умовах воєнного стану було стабільним та максимально забезпечувало потреби національної економіки у кредитних ресурсах.*

Мета дослідження. *З'ясування основних тенденцій та проблем організації банківського кредитування економіки в умовах воєнного стану та визначення на цій основі можливих напрямів оптимізації кредитних відносин банків з клієнтами для ефективного перерозподілу грошових ресурсів на користь реального сектору та сприяння стабілізації економічної ситуації в країні загалом.*

Методи. *Застосовані методи системного підходу й узагальнення даних для оцінювання тенденцій і закономірностей організації кредитних відносин. Крім того, використано загальнонаукові й емпіричні прийоми та інструменти економічної науки, методи аналізу і синтезу, порівняння, зведення та групування.*

© Олександр Дзюблюк, 2023.

Результати. Досліджено основні тенденції функціонування комерційних банків на кредитному ринку і особливості формування структури банківських активів. Систематизовано чинники впливу на кредитну активність банківської системи в умовах воєнного стану. Проаналізовано дії Національного банку щодо стимулювання роботи банківської системи з кредитування економіки. Обґрунтовано основні напрями економічної політики, які необхідні як комплекс заходів щодо активізації банківського кредитування реального сектору.

Перспективи. Подальші наукові дослідження доцільно зосередити на оцінюванні макроекономічних передумов ефективного функціонування кредитного механізму, зокрема щодо забезпечення стабільної вартості національної грошової одиниці, недопущення кризових явищ у банківській системі, надійного правового захисту інтересів банків як кредиторів.

Ключові слова: кредит, банк, депозитний сертифікат, кредитний портфель, процентна ставка, Національний банк України, банківська система, реальний сектор.

Формули: 0, рис.: 6, табл.: 3, бібл.: 14.

Oleksandr DZIUBLIUK,

D. Sc. (Economics), Professor,
Department of finance named after S. I. Yuriy,
West Ukrainian National University,
11 Lvivska street, Ternopil, 46009, Ukraine,
e-mail: alex5203@ukr.net
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4967-823X>

PROBLEMS OF INTENSIFICATION OF BANK LENDING TO THE REAL SECTOR OF THE ECONOMY IN THE CONDITIONS OF MARTIAL LAW

Abstract

Introduction. *The difficult conditions of the economic situation in Ukraine during the period of martial law directly affected the activities of the banking system in terms of credit provision for the production and consumer needs of all market subjects, although problematic moments in the field of bank lending did not arise with the start of full-scale war, but accumulated over a quite long period time. Under such circumstances, the study of the main problems arising in the field of bank lending to the real sector should be considered particularly relevant, so that the functioning of banks in the conditions of martial law is stable and maximally provides the needs of the national economy in terms of credit resources.*

Purpose. *The purpose of the study is to find out the main trends and problems of the organization of bank lending to the economy in the conditions of martial law and, on this basis, determine possible directions for optimizing the credit relations of banks with clients for the effective redistribution of monetary resources in favor of the real sector and contributing to the stabilization of the economic situation in the country.*

Methods. *The methods of the system approach and generalization of data are used to assess trends and regularities in the organization of credit relations. In addition, general*

scientific and empirical techniques and tools of economic science, methods of analysis and synthesis, comparison, summary and grouping were used.

Results. *The main trends in the functioning of commercial banks on the credit market and the specific of the formation of the structure of bank assets are studied. Factors affecting the credit activity of the banking system under martial law are systematized. The actions of the National Bank to stimulate the work of the banking sector in lending to the economy are analyzed. The main directions of economic policy, which are necessary as a set of measures for the activation of bank lending to the real sector, are substantiated.*

Prospects. *It is advisable to focus further scientific research on the assessment of the macroeconomic conditions for the effective functioning of the credit mechanism, in particular regarding ensuring the stable value of the national currency, preventing crisis phenomena in the banking system, and reliable legal protection of the interests of banks as creditors.*

Keywords: *credit, bank, certificate of deposit, loan portfolio, interest rate, National Bank of Ukraine, banking system, real sector.*

Formulas: 0, fig.: 6; tabl.: 3, bibl.: 14.

JEL classification: E50, E51, G21.

Постановка проблеми та її актуальність. Підтримання належного рівня кредитної активності банків щодо надання грошових ресурсів суб'єктам господарювання і населенню є основним фактором забезпечення неперервності кругообороту капіталів підприємств, розширення внутрішнього ринку і стимулювання споживчого попиту, що становлять основоположні елементи у всій системі заходів щодо збереження розвитку національної економіки на траєкторії стійкого зростання. Однак складні умови економічної ситуації в Україні упродовж періоду воєнного стану безпосередньо позначилися на діяльності банківської системи щодо кредитного забезпечення виробничих і споживчих потреб усіх суб'єктів ринку. Широкомасштабна воєнна агресія, розпочата проти нашої країни, має всеосяжний вплив на всі аспекти економічного життя суспільства, у т. ч. кредитну активність банківського сектору. Варто наголосити, що проблемні аспекти у сфері банківського кредитування виникли не із початком воєнних дій, а нагромаджувалися упродовж тривалого періоду часу. Зокрема, йдеться про такі проблеми, як дисбаланси за строками між активами і пасивами банків, недостатній рівень концентрації та розпорошеність банківського капіталу, зростання рівня банківських ризиків, погіршення макро- та мікроекономічних умов ведення бізнесу, зростання проблемної заборгованості, зниження якості кредитних портфелів банків та їхня збиткова діяльність, що загалом позначилося на можливостях банківської системи кредитувати реальний сектор. Воєнні дії як фундаментальний фактор форс-мажорного характеру впливу на функціонування банківського сектору і всієї економіки позначилися на всіх аспектах взаємодії банків з клієнтами, у т. ч. на організації кредитних відносин, що загостило попередні проблеми та обумовило виникнення нових, коли в умовах постійних атак ворога за всіма напрямками, а також у кіберпросторі, потрібно було докладати величезних зусиль, щоб уникнути перебоїв у діяльності банківської системи, забезпечити захист даних та інформації, підвищувати надійність інфраструктури безготівкових платежів, підтримувати фінансову стійкість

роботи банківського сектору, а також фінансову, цінову і валютно-курсову стабільність в економіці. За таких обставин особливо актуальними є дослідження основних проблем, що виникають у сфері банківського кредитування реального сектору, щоби функціонування банків в умовах воєнного стану було стабільним та максимально забезпечувало потреби національної економіки у кредитних ресурсах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові праці, в яких започатковано вирішення вказаної проблеми і на які спирається автор, свідчить про серйозну увагу, що приділяють провідні науковці аналізу кредитування банками економіки в період розгортання кризових явищ в економіці. Цій проблематиці присвячено, зокрема, наукові праці таких авторів, як В. В. Глуценко [1], Т. І. Євенко [4], В. М. Кремень [5], О. Л. Лаврик [6], В. І. Міщенко [7], О. І. Петрик [10], Н. А. Стеценко [12], Я. І. Чайковський [13], Ю. І. Шаповал [14] та ін. Однак рівень розвитку кредитних відносин у періоди попередніх криз докорінно відрізняється від поточного, адже масштаби впливу воєнних дій на економіку на сьогодні не піддаються порівнянню і достеменній оцінці, а отже, все ще не розкрито головні проблеми та тенденції щодо організації банківського кредитування за умов воєнного стану.

Проблеми, які ще не досліджені. В умовах економічної та політичної нестабільності, спричинених повномасштабним воєнним вторгненням, організація кредитних відносин банків з реальним сектором економіки потребує особливо детального вивчення, щоби заходи монетарного впливу на перебіг економічних процесів, у т. ч. через функціонування банківської системи, набули належного рівня дієвості та сприяли подоланню таких кризових явищ, як спад виробництва, розбалансованість фінансової системи держави та фінансових ринків, висока інфляція, зростання безробіття, уповільнення кредитування економіки, банкрутства банківських установ.

Мета дослідження. У зв'язку із зазначеними аспектами мета дослідження – з'ясування основних тенденцій та проблем організації банківського кредитування економіки в умовах воєнного стану та визначення на цій основі можливих напрямів оптимізації кредитних відносин банків з клієнтами для ефективного перерозподілу грошових ресурсів на користь реального сектору та сприяння стабілізації економічної ситуації в країні загалом.

Виклад основного матеріалу. Проблема активізації банківського кредитування реального сектору економіки з особливою гостротою постала вже упродовж останнього десятиліття, від моменту розгортання фінансово-економічної кризи в Україні у 2014–2015 рр. і до сучасного періоду часу, коли внаслідок широкомасштабної воєнної агресії запас внутрішніх ресурсів підприємств для відновлення виробничої активності наблизився до мінімальних значень. Для суб'єктів господарювання, чії власні оборотні кошти і амортизація були фактично анульовані у результаті банківської кризи, девальвації національної грошової одиниці, а врешті і форс-мажору, спричиненого воєнними діями, неможливість функціонування без кредитних вкладень як джерела капіталу з особливою гостротою саме тепер обумовлює проблему ефективної організації кредитних відносин і доступності банківського кредиту для реального сектору національного господарства.

Потрібно зазначити, що ще до початку широкомасштабної воєнної агресії можливості отримання банківського кредиту для підприємств відзначалися значним рівнем складності, що було обумовлено об'єктивними факторами, зокрема такими, як: значний рівень дороговизни банківського кредиту, коли процентні і комісійні платежі могли поглинути весь прибуток підприємства; реалізація обережної кредитної політики самих комерційних банків і небажання ризикувати неповерненням кредиту в умовах невизначеності; завищені вимоги банків до підприємств щодо неадекватного розміру застави, що часто набагато перевищувала суму заявленого кредиту. Внаслідок цього упродовж останнього десятиліття масштаби кредитної підтримки реального сектору економіки суттєво знизилися (особливо за кредитами в іноземній валюті), що позначилося на динаміці виробництва, обсягах валового внутрішнього продукту та добробуті суспільства загалом. Так, частка кредитів банків серед джерел фінансування капітальних інвестицій підприємств опустилась до історичного мінімуму і сягнула рівня 5%. Навіть незважаючи на відносне зростання величини кредитного портфеля за останні два роки не слід забувати про чинники девальвації національної валюти та розгортання інфляційної спіралі, що суттєво нівелює ефект незначного номінального зростання кредитних вкладень банків в економіку (рис. 1).

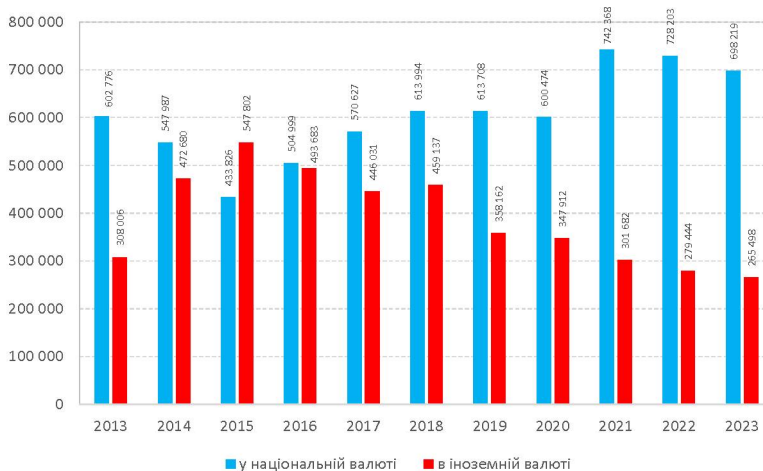


Рис. 1. Кредити, надані комерційними банками у національній та іноземній валютах, млн грн [9].

Водночас від початку фінансової кризи і дотепер, на тлі обмеженої кредитної активності банківської системи простежувалися тенденції щодо збільшення залишків коштів банків на депозитних рахунках у Національному банку, а також вкладень у державні цінні папери (рис. 2). Це свідчить, з одного боку, про обережну позицію банків щодо розміщення коштів у процесі кредитування економіки та взаємодії із реальним сектором і небажання зазнавати додаткових ризиків у процесі нарощування кредитного портфеля, а з іншого – про рестрикційний характер грошово-кредитної політики Національного банку України, коли підвищення облікової ставки та надвисока прибутковість за депозитними сертифікатами створювала об'єктивні передумови для обмеження кредитної активності банків у реальному секторі з огляду на можливість

інвестування власних ресурсів у фактично безризикові активи у вигляді цінних паперів НБУ чи держави.

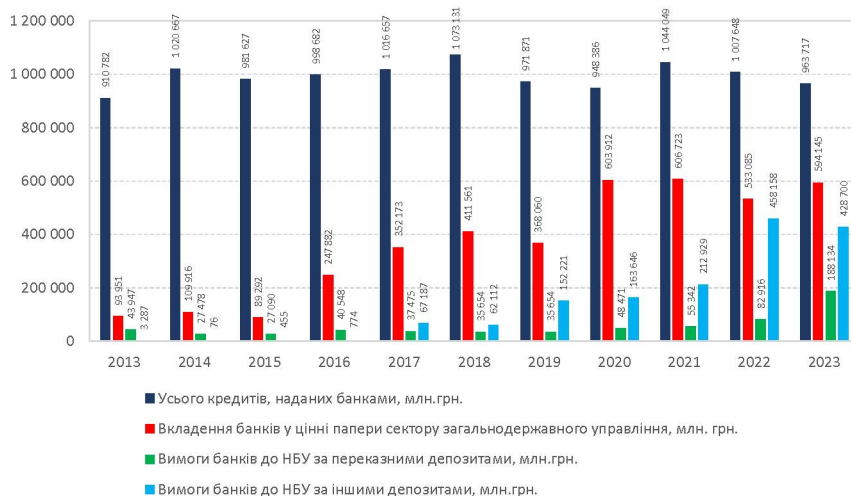


Рис. 2. Динаміка банківського кредитування реального сектору економіки, та розміщення банківських коштів у державних цінних паперах і на рахунках в НБУ [9]

Результатом реалізації такої монетарної політики Національного банку України та кредитної політики самих комерційних банків була спотворена структура активів банківської системи, коли частка кредитного портфеля у вигляді наданих суб'єктам господарювання і фізичним особам кредитів становить лише близько чверті від загального обсягу активів банків – 20,6% та 5,4% відповідно (рис. 3). Водночас кошти банків, інвестовані у депозитні сертифікати НБУ, розміщені на рахунках в НБУ та інших банках, а також вкладені у державні цінні папери, сумарно становлять на сьогодні аж 63,2% загального портфеля активів банківського сектору, що може свідчити про зведення нанівець фундаментальної функції банків щодо організації кредитних відносин у суспільстві через фінансове посередництво і трансформування заощаджень у інвестиції.

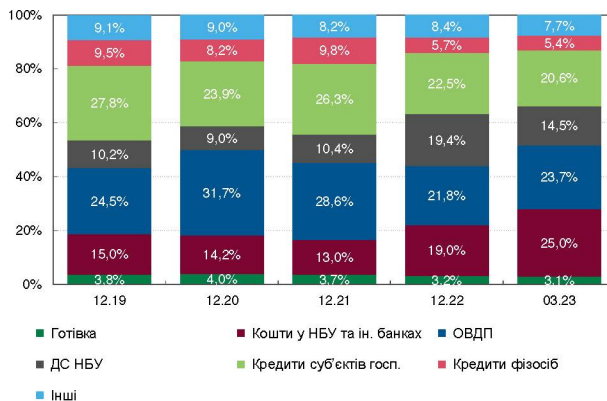


Рис. 3. Структура чистих активів комерційних банків України за складовими [11]

Національний банк України пояснює таку структуру активів банківського сектору «низьким попитом на кредити в умовах війни та продовженням припливу коштів клієнтів до банків» [11]. Однак потрібно розуміти, що на практиці не лише воєнні дії вплинули на формування відповідної структури банківських активів. Річ у тім, що внаслідок саме жорсткої рестрикційної політики регулятора щодо підвищення облікової ставки, процентних ставок за депозитними сертифікатами НБУ, а також дохідності ОВДП у портфелі активів комерційних банків стали домінувати операції з цінними паперами. В умовах відсутності належно розвинутої інфраструктури національного фондового ринку та можливостей проведення IPO майже всі операції банків з цінними паперами – це операції із депозитними сертифікатами Національного банку України та ОВДП.

Депозитний сертифікат Нацбанку є інструментом розміщення тимчасово вільних коштів комерційних банків на кореспондентському рахунку в НБУ. Його дохідність прив'язана до облікової ставки і на 2 п.п. нижча за її рівень. Крім того, суттєве підвищення ризиків кредитування реального сектору в умовах розгортання кризових явищ в економіці на тлі воєнних дій також стало вагомим чинником стимулювання комерційних банків до нарощування обсягів таких «некредитних» вкладень, що не є дивним в умовах, коли обсяг процентної ставки за депозитними сертифікатами Національного банку становить 23% річних, будучи прив'язаним до надвисокої облікової ставки (25%). Внаслідок цього виникає замкнене коло, бо навіть гіпотетичне заміщення депозитних сертифікатів на ОВДП не може зменшити масштаби бездіяльного зберігання коштів комерційних банків на рахунках НБУ, а лише може спричинити внутрішній перерозподіл ресурсів у середині фінансового сектору, позаяк викуп державних цінних паперів обумовлює надходження коштів на рахунки держбюджету, які переміщуються у вигляді переказів одержувачам та операцій з державного споживання на банківські рахунки і відповідно на кореспондентські рахунки комерційних банків у НБУ, звідти – на депозитні сертифікати.

Відповідно в результаті встановлення високих процентних ставок за депозитними сертифікатами, які гарантують банкам фактично безризикові інвестиції з високою нормою дохідності, Національний банк України нівелював функції банківського сектору як фінансового посередника. Адже залучаючи кошти в суб'єктів ринку, банківська система не надає кредити тим підприємствам чи галузям, які їх потребують, а розміщує відповідні ресурси на депозитних сертифікатах, нагромаджуючи значні суми надлишкової ліквідності. Як наслідок, на сьогодні комерційні банки зберігають на кореспондентських рахунках та в депозитних сертифікатах НБУ майже півтрильйона гривень, тобто, незважаючи на складну ситуацію в економіці, яку спровокувала війна, обсяги надлишкової ліквідності банківського сектору лише зростають. А це означає, що в комерційних банків відсутні як стимули активно залучати депозити, так і відповідно спрямовувати їх на кредитування економіки.

Щоправда, для того, щоб виправити ситуацію і зберегти доступ до кредитів, уряд дещо розширив програми державної підтримки. Вони дали змогу невеликим позичальникам отримувати дешеві кредити, а комерційним банкам знизити кредитні ризики. Ключовим рушієм такого гривневого корпоративного кредитування є державна програма підтримки «Доступні кредити 5-7-9%» і, незважаючи уповільнення використання коштів у межах цієї програми протягом усього 2022 р., заборгованість

за програмою на початок 2023 р. становила 96,1 млрд грн – майже третину від працюючого валового гривневого корпоративного кредитного портфеля банків [11].

За великим рахунком можна стверджувати, що у 2022 р. банківське кредитування зростало передусім за рахунок державної програми «Доступні кредити 5-7-9%», яку просували передусім державні банки, тоді як у групі приватних вітчизняних та іноземних фінансових установ відбувалося зменшення кредитного портфеля. У програму додано мету оформлення кредиту – підтримка бізнесу у воєнний час, розширено кредитування аграрного сектору – додано мету щодо підтримки посівної кампанії, а також додано мету – відновлення зруйнованого бізнесу, за умови його релокації. Більше того, згідно з цією програмою, будь-який бізнес мав можливість отримати кредит під 0% і така ставка має діяти впродовж військового стану в Україні та ще 30 днів після закінчення війни, а в наступні місяці запроваджується ставка у 5%. Щоправда серед негативних тенденцій розвитку програми варто відзначити практично повну відсутність кредитування на інвестиційні цілі. А обмеження для великих підприємств максимальної суми кредитування за програмою «5-7-9» у розмірі 60 млн грн часто недостатньо не лише для інвестиційних проектів, а й для поповнення оборотних коштів.

Крім зазначеної програми, для сприяння активізації кредитування економіки Національний банк України вжив деякі послаблювальні заходи щодо регулятивної політики з оцінки кредитного ризику. Зокрема, запроваджено деякі додаткові пом'якшення вимог до оцінювання банками величини кредитного ризику, що, на думку регулятора, мало стимулювати комерційні банки до здійснення своєчасної реструктуризації кредитів для підтримки платоспроможних боржників [8]. До таких заходів належать такі: 1) банки отримали право не визнавати дефолт за кредитами, довгострокова реструктуризація за якими призводить до зменшення теперішньої вартості майбутніх грошових потоків (NPV) більше ніж на 10%; 2) призупинено дію ознак високого кредитного ризику, визначення яких ґрунтується на фінансових результатах та борговому навантаженні позичальників; 3) скасовано обмеження на здійснення операцій з пов'язаними з банком особами – материнським банком або материнською фінансовою установою (нерезидентами) щодо обміну іноземної валюти на умовах «своп» у межах 1-ї групи Класифікатора іноземних валют; 4) збільшено з 5 млн грн до 20 млн грн розмір кредитів юридичним особам, оцінку яких банк має право здійснювати на груповій основі; 5) збільшено з 0,1% до 0,2% основного капіталу банку розмір боргу за активами боржників, які банк має право оцінювати за спрощеним підходом; 6) знижено зі 150% до 100% ваги ризику (RWA) за споживчими незабезпеченими кредитами, що мало надати банкам можливість використати накопичений капітал на часткове покриття збитків, спричинених військовою агресією.

Однак навіть незважаючи на незначне відносне збільшення кредитного портфеля банків у національній валюті як щодо кредитів, виданих підприємствам, так і щодо кредитів фізичним особам порівняно із 2020 р. (рис. 4), за останній рік обсяг валових гривневих кредитів підприємствам і населенню знижується, незважаючи на зростання обсягів використання державних програм підтримки і послаблення у регулятивній політиці НБУ щодо оцінювання кредитних ризиків. Натомість частка коштів комерційних банків у НБУ та інших банках, а також ОВДП зросли. Тому потрібно

розуміти, що головна тенденція кредитної діяльності банків за останній період означає втрату банківською системою України здатності виконувати свої функції фінансового посередництва у контексті низької привабливості кредитних операцій та наявності альтернативних напрямів інвестування банківських ресурсів.

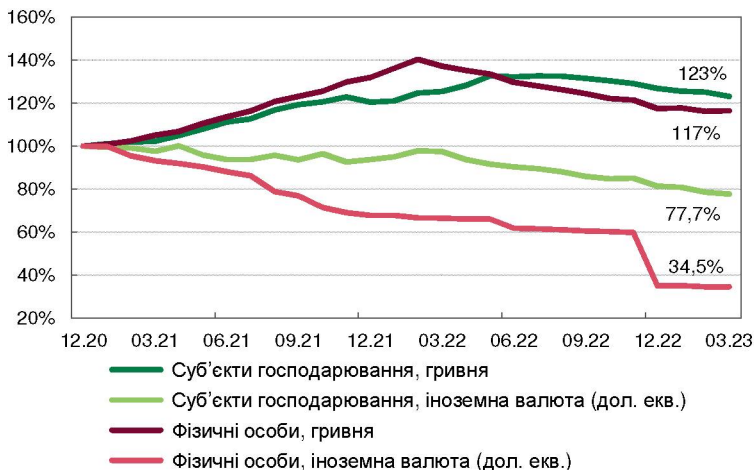


Рис. 4. Валові кредити суб'єктам господарювання та фізичним особам, 2020 = 100% [9]

Більше того, тенденції останнього періоду свідчать, що з 2014 р. в Україні простежується постійне зниження показника так званої «фінансової глибини» економіки, котрий визначається як співвідношення обсягу банківських кредитів до ВВП, і який за останні 10 років зменшився у три рази до критично низького рівня 19,4% у 2022 р. (табл. 1), що на сьогодні в рази нижче за аналогічний показник для інших країн, зокрема у Польщі він становить 70%, у Туреччині – 80%, країнах Єврозони – приблизно 160%, а в Японії – 180%.

Таблиця 1

Динаміка банківського кредитування та ВВП України [2]

	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Усього кредитів, наданих банками, млн. грн.	910782	1020667	981627	998682	1016657	1073131	971871	948386	1044049	1007648
Номінальний ВВП (в фактичних цінах), млн. грн.	1454931	1566728	1979458	2383182	2982920	3558706	3974564	4194102	5459574	5191028
Частка кредитного портфелю у ВВП, %	62,6	65,1	49,6	41,9	34,1	30,2	24,5	22,6	19,1	19,4

І хоча під час війни банки все ще надавали нові кредити, проте таке кредитування мало свої особливості, оскільки попит на кредитні ресурси з боку домашніх господарств і бізнесу значно послабився, а збільшення фінансування потребували лише окремі підприємства та галузі, зокрема сільське господарство. Тому у 2022 р. чисті гривневі кредити суб'єктам господарювання в платоспроможних банках зросли лише на 0,5%, а у валюті знизилися на 23,9% у доларовому еквіваленті [11]. Корпоративний кредитний портфель зростає насамперед у державних банках (у т. ч. Приватбанку), зокрема завдяки кредитам сільському господарству, водночас найбільш активними позичальниками були державні підприємства (табл. 2). Щодо номінального зростання кредитного портфеля, то значною мірою він був обумовлений девальвацією національної валюти практично на 25%, що відбулася у липні 2022 р. згідно з рішенням НБУ.

Таблиця 2

Кредити, надані банками у розрізі секторів економіки, млн грн [9]

	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	1.05. 2023
Усього кредитів, наданих банками	910782	1020667	981627	998682	1016657	1073131	971871	948386	1044049	1007648	963717
Кредити іншим фінансовим корпораціям	19317	25576	15564	11583	10936	9222	9577	5701	9644	6809	4917
Кредити сектору загального державного управління	5908	4926	3364	1430	1522	2875	4732	11579	26990	24810	22003
Кредити нефінансовим корпораціям	691903	778841	787795	822114	829932	859740	744648	724157	752324	754371	719721
Кредити домашнім господарствам	193654	211325	174904	163555	174268	201293	212914	206950	255091	221657	217077

Таким чином, високі ризики та наявність альтернативних напрямів вкладення банками коштів упродовж останнього періоду обумовили фактичне перенаправлення грошових потоків від реального сектору до сектору державного управління. У такий спосіб в економіці виникає небезпечна ситуація, пов'язана із перерозподілом кредитних ресурсів фактично на користь держави або цінних паперів, емітованих центральним банком (деPOSITНИХ сертифікатів НБУ), унаслідок чого створюється штучний дефіцит коштів у реальному секторі, що позначилося на показниках виробничої діяльності підприємств, а це було одним із чинників суттєвого погіршення якості кредитного

портфеля банків, котрий уже становить меншу частку від загального обсягу активів банківської системи.

Власне сама якість банківського кредитного портфеля характеризується передусім часткою непрацюючих кредитів (NPL) у загальному кредитному портфелі. У I кварталі 2023 р. цей показник зріс на 0,7 п.п. до 38,8%, що становить достатньо вагому складову у структурі кредитних вкладень банків (рис. 5). За кредитами, наданими підприємствам, ця частка ще вища і становить 44,3%. Таке зростання цілком природне, адже в умовах війни руйнування активів та заставного майна, падіння доходів та погіршення платоспроможності позичальників зменшують їх спроможність обслуговувати банківські кредити, знижують якість кредитних портфелів банків та зумовлюють збільшення відрахувань у резерви. Не варто забувати, що із початком широкомасштабних воєнних дій більшість комерційних банків оголосили про «кредитні канікули», зокрема здійснили пролонгацію повернення кредитів та скасування штрафів за прострочення виплат за позичками.

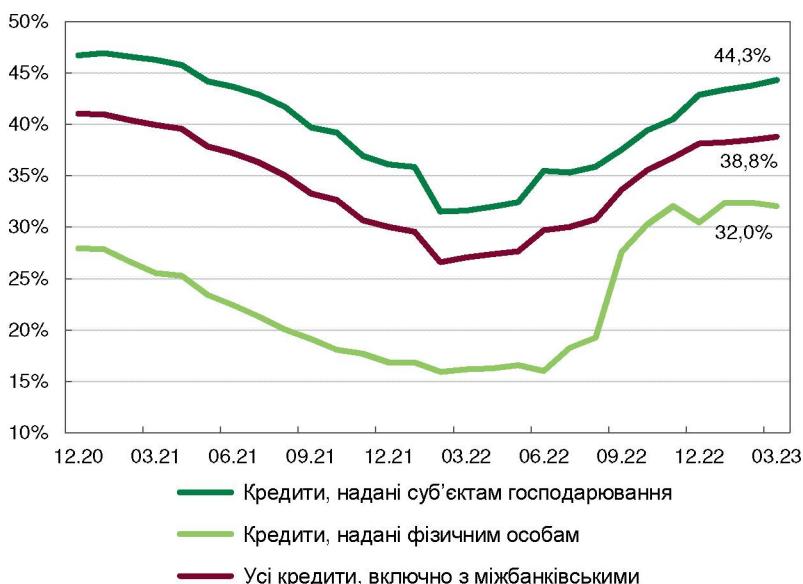


Рис. 5. Частка непрацюючих кредитів (NPL) у портфелях банків [9]

Нагальна тенденція до зниження частки непрацюючих кредитів, яка тривала з 2018 р., перервалася через повномасштабне воєнне вторгнення. Загалом із початку 2022 р. питома вага непрацюючих кредитів збільшилася на 8,1 п.п. – до 38,1% на кінець року, а з початку вторгнення показник погіршився на понад 11 п.п. Найбільше частка непрацюючих кредитів зросла за рік у державних банках (без Приватбанку) та в банках з іноземним капіталом – на 14,2% та 13,7% відповідно (рис. 6). Приватбанк утримує лідерство щодо негативної якості кредитного портфеля, в якому 67,5% становлять непрацюючі кредити. Близько 75% непрацюючих кредитів банківського сектору сконцентровано у державних банках, зокрема понад 40% припадає на Приватбанк. Незважаючи на те, що визнання нових непрацюючих кредитів (зокрема тих, які мають

високе покриття заставою) знизило показник покриття їх резервами, цей показник все ще залишається на дуже високому рівні.

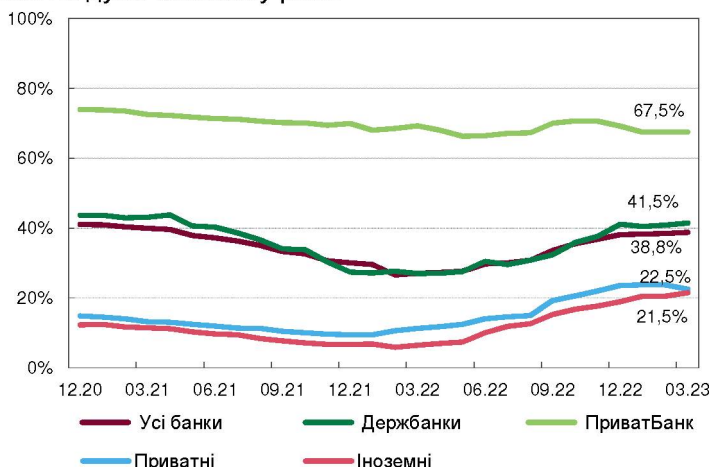


Рис. 6. Частка непрацюючих кредитів (NPL) у портфелях банків за групами [9]

Важливо розуміти, що окрім кількісного збільшення обсягів кредитування підприємств, необхідно підвищити якість такої кредитної підтримки реального сектору, адже сучасна структура кредитного портфеля комерційних банків в Україні орієнтована радше на сфери із швидким оборотом капіталу, а не на галузі, що можуть бути основою створення доданої вартості та стимулювання розвитку вітчизняної економіки на інноваційній, довготривалій основі (табл. 3).

Таблиця 3

Кредити, надані підприємствам, за видами економічної діяльності і строками погашення

станом на 1.05.2023 р., млн грн [9]

Види економічної діяльності	Усього	у тому числі за строками		
		до 1 року	від 1 року до 5 років	більше 5 років
Усього	719 721	385 837	233 511	100 373
Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство	108 368	53 022	51 569	3 777
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	16 831	10 456	2 744	3 631
Переробна промисловість	117 238	62 714	41 408	13 117
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	67 203	20 614	22 624	23 966
Водопостачання; каналізація, поводження з відходами	604	101	217	285
Будівництво	19 832	10 525	5 400	3 907
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	267 840	199 843	54 557	13 441
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	24 596	5 211	16 361	3 024
Тимчасове розміщування й організація харчування	4 023	302	598	3 124
Інформація та телекомунікації	6 002	2 069	3 543	391
Фінансова та страхова діяльність	2 170	169	1 059	942
Операції з нерухомим майном	56 521	11 733	15 914	28 874
Професійна, наукова та технічна діяльність	12 218	791	11 052	375

продовження таблиці 3

Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	12 058	7 187	3 944	927
Освіта	207	9	197	1
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	3 629	877	2 163	590
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	91	1	90	0
Надання інших видів послуг	289	214	73	1

Як впливає із даних табл. 3, найбільшу частку в кредитному портфелі банківського сектору України займають кредити оптової та роздрібної торгівлі, котрі нарівні із операціями з нерухомим майном (що можна прирівняти до торгівлі) становлять 45% від загального обсягу кредитів, що не сприяє створенню надійної довгострокової бази для стійкого, тривалого економічного зростання, адже значна частина дороговартісних угод у торгівлі припадає передусім на купівлю імпортової продукції через відсутність розвинутого внутрішнього ринку та розгорнутих належним чином виробничих потужностей. Переробна промисловість, яка в розвинутих країнах є основою створення доданої вартості і забезпечення довготривалого економічного зростання, в Україні становить лише 16% кредитного портфеля банків, тоді як значна частина кредитних вкладень припадає на ті галузі економіки, які мають відносно невеликий внесок у створення ВВП країни.

Окремим негативним моментом серед значних проблем банківського кредитування в Україні, що стосуються структури кредитного портфеля банківського сектору, є також переважно короткостроковий характер наданих кредитів. Так, у загальному обсязі кредитних вкладень комерційних банків лише близько 14% становлять довгострокові кредити і лише 32% – кредити терміном понад один рік (табл. 3). Такі обставини суттєво обмежують інвестиційний потенціал економіки, оскільки не дозволяють суб'єктам ринку формулювати довгострокові стратегічні цілі свого розвитку та будувати ефективний бізнес-план на порівняно тривалу перспективу, маючи впевненість у наявності стабільних джерел коштів для забезпечення безперервності виробничої діяльності. Це означає, що кредитна політика банків на сьогодні орієнтована на кредитування тих видів діяльності, які мають відносно короткий операційний цикл, або тих галузей, у яких виробництву притаманний низький рівень доданої вартості.

Грошово-кредитна політика Національного банку також не сприяє активізації кредитування реального сектору, адже серед цільових орієнтирів регулятора, визначених на законодавчій основі, пріоритет має цінова стабільність, а забезпечення економічного зростання та підтримка відповідних ініціатив уряду може здійснюватися лише коли це не суперечить головному пріоритету. За таких умов антиінфляційна орієнтація монетарної політики регулятора виступає не рушієм економічного зростання, а радше його гальмом, що має бути врегульовано на законодавчому рівні, виходячи із особливостей розвитку економіки в умовах воєнного стану. Цілком очевидно, що необхідні зміни до Закону України «Про Національний банк України» з метою підвищення відповідальності регулятора за показники економічного зростання та зайнятості населення.

Щодо практичних аспектів монетарної політики Національного банку, то з урахуванням того, що уже впродовж тривалого періоду часу в Україні визначальний

вплив на динаміку інфляційних процесів мають передусім немонетарні чинники, то підвищення облікової ставки НБУ вважаємо неефективним з точки зору подолання інфляційного тиску, що також визначає обмеження кредитних вливань в реальний сектор, що загалом має вкрай негативний вплив на можливості відновлення національної економіки. З іншого боку, спроби впливати на цінову динаміку винятково через процентні ставки за одночасної відмови від впливу на валютний курс означають постійну наявність девальваційного ризику для всіх видів господарської діяльності, а отже, на зростання інфляційних очікувань серед економічних агентів. Тільки достатні темпи економічного зростання і наявність розвинутих ринкових інститутів дозволяють центральному банку зосередитись на досягненні інфляційного таргета і відмовитись від інших цілей монетарної політики, чого, звісно, немає в Україні. А підтримання монетарними засобами стриманої динаміки внутрішнього споживчого попиту заради обмеження інфляції як самоцілі доволі небезпечне, позаяк загрожує занурити економіку у довготривалу рецесію саме через обмеження кредитування [3].

Та чи слід вважати, що на сьогодні в умовах війни можна спостерігати певний відхід Національного банку від режиму інфляційного таргетування? Фіксація на певному рівні обмінного курсу національної валюти не є вагомим аргументом для такого твердження, позаяк зберігаються надвисокі процентні ставки за операціями НБУ із мотивів, що визначаються якраз як необхідність стримування інфляції. Крім того, сам Національний банк наголошує, що після закінчення воєнних дій режим вільного курсоутворення буде поновлено. Однак валютно-курсова стабільність має бути надалі збережена, оскільки є наріжним каменем довіри до банківського сектору, засобом нівелювання девальваційних очікувань та підтримання макрофінансової стабільності, котра є необхідною умовою активізації кредитних операцій банків як необхідної умови економічного розвитку. Нинішня жорстка монетарна політика, що зводиться до боротьби з інфляцією через підвищення процентних ставок, є вагомим обмежувальним чинником для функціонування усього кредитного механізму, що призводить до зростання безробіття, оскільки знижує здатність уряду проводити контрциклічну політику, інвестуючи у виробництво та створюючи нові робочі місця.

Таким чином, активізація банківського кредитування реального сектору в умовах воєнного стану має бути одним із першочергових завдань економічної політики держави з огляду на величезну двояку роль кредиту: з одного боку, на макrorівні – через активний вплив на динаміку економічного зростання, інфляцію і фінансову стабільність в країні, а з іншого боку, на мікрорівні – через можливість забезпечувати нормальну життєдіяльність окремих підприємств, сприяти кругообороту капіталів і безперервності виробництва та, як наслідок, підтримувати зайнятість, що є особливо важливим засобом матеріальної підтримки і соціальної захищеності суспільства в умовах руйнівного впливу воєнних дій на економіку. Такі обставини визначають об'єктивну необхідність реалізації заходів відповідної економічної політики щодо активізації банківського кредитування реального сектору, головні серед яких наступні:

По-перше, зміна стратегічних орієнтирів монетарної політики Національного банку України, коли заради досягнення задекларованих інфляційних таргетів встановлюються надвисокі процентні ставки за кредитами рефінансування і за депозитними сертифікатами, що перешкоджає вкладенню банківських ресурсів

у підприємства реального сектору та стимулює банки до розміщення коштів у низькоризикові активи, які є альтернативою до кредитування виробництва. У таких умовах процентні ставки за депозитними сертифікатами, як і вся політика облікової ставки НБУ, потребують суттєвого перегляду у бік зниження.

По-друге, розвиток механізмів цільового довгострокового рефінансування комерційних банків, що є важливим напрямком оптимізації грошово-кредитної політики, яка могла б дозволити в умовах низької довіри до банків щодо розміщення у них коштів на тривалі терміни створити довгострокову ресурсну базу для кредитування масштабних інвестиційних проектів. Першочергове рефінансування має надаватися тим банкам, які кредитують стратегічно важливі державні програми. Також важливим є цільовий контроль за такими кредитами, щоб отримані ресурси рефінансування не були спрямовані банками на купівлю державних цінних паперів або депозитних сертифікатів.

По-третє, задіяння фіскальних механізмів стимулювання кредитування реального сектору, що передбачає надання державних гарантій за кредитами комерційних банків, компенсацію відсоткових ставок та запровадження податкових канікул, що дає змогу знизити боргове навантаження на підприємства, передусім малого і середнього бізнесу і, таким чином, створює належні умови для їхнього розвитку. Потрібно надалі розвивати спеціалізовані програми компенсації процентних ставок на кшталт «5-7-9», що можуть стати важливим інструментом стимулювання кредитних вкладень у реальний сектор.

По-четверте, розгляд можливостей для певного звуження спеціалізації діяльності державних банків для цілеспрямованого кредитного забезпечення тих галузей економіки, функціонування яких життєво важливе з точки зору реалізації державної стратегії інноваційно-інвестиційного розвитку. Відтак окреме важливе місце у банківській системі можуть зайняти також спеціалізовані банки розвитку, створені за зразком аналогічних банківських установ у розвинутих країнах.

По-п'яте, реалізація заходів щодо дерегулювання банківської системи України, оскільки нинішня модель не викликає особливого інтересу в міжнародних банківських груп як потенційних інвесторів у галузь. Натомість дерегулювання може сприяти активному впровадженню нових концепцій банківської діяльності, зокрема щодо малих банків з інноваційними моделями розвитку та небанківських кредитних інститутів. Розширення представництва іноземних банківських та фінансових груп в Україні може позитивно позначитися на кредитній активності банківського сектору загалом.

Однак реалізація на практиці зазначених заходів як цілісної системи стимулів активізації кредитування реального сектору економіки потребує комплексного підходу та єдності позицій законодавчої і виконавчої влади, а також Національного банку України. Адже державна економічна політика, як один із головних інструментів свого впливу на перебіг господарських процесів, має визначати необхідність створення таких умов, за яких банки були б зацікавлені вкладати кошти у розвиток реального сектору.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Воєнні дії на території нашої країни суттєво загострили проблеми організації кредитних відносин банківських установ із підприємствами реального сектору. Аналіз складу і структури кредитного портфеля комерційних банків вказує на мляву кредитну активність та орієнтацію

банківських вкладень передусім на розміщення коштів на рахунках в НБУ та у державних цінних паперах. Крім того, кредитні вкладення банків мають переважно короткостроковий характер, що виступає гальмівним фактором для стимулювання економічного розвитку на довготривалій, інноваційно-інвестиційній основі, обмежуючи горизонти бізнес-планування та орієнтуючи суб'єктів господарювання на сфери підприємницької діяльності із швидким оборотом капіталу.

Водночас підтримання хоча б на мінімальному рівні економічного розвитку в умовах воєнного стану неможливе без повноцінного виконання банками своєї ключової функції фінансового посередництва, коли грошові кошти ефективно перерозподіляються до реального сектору на засадах кредитних відносин, задовольняючи вимоги підприємств у так необхідних грошових ресурсах та створюючи базові передумови для підтримання виробничої активності та зайнятості населення, що за нинішніх кризових обставин є вирішальним фактором соціальної стабільності.

Однак активізація банківського кредитування реального сектору залежить не тільки від кредитної політики самих комерційних банків, а можлива лише за умов прийняття адекватних рішень на макrorівні, тобто державної економічної політики – через відповідний регулятивний вплив Національного банку України і уряду, метою яких має бути створення оптимальних економічних умов для формування такої структури активів банків, котра максимально сприяла би перерозподілу кредитних ресурсів на користь підприємств. Тільки за таких умов можуть бути створені належні обставини для стимулювання банківського кредитування реального сектору в контексті реалізації цілеспрямованої економічної стратегії держави щодо забезпечення стійкого виробничого зростання і забезпечення високої зайнятості.

Перспективи подальших досліджень шляхів активізації банківського кредитування реального сектору можуть стосуватися макроекономічних передумов ефективного функціонування кредитного механізму, зокрема щодо забезпечення стабільної вартості національної грошової одиниці, недопущення кризових явищ у банківській системі, надійного правового захисту інтересів банків як кредиторів.

Література

1. Глуценко В. В., Садова Г. О. Сучасні тенденції банківського кредитування в Україні. *Бізнесінформ*. 2018. № 10. С. 321–326.
2. Державна служба статистики України. Валовий внутрішній продукт (у фактичних цінах). URL: <https://ukrstat.gov.ua/>
3. Дзюблюк О. В. Ефективність режиму інфляційного таргетування як основи монетарної політики в умовах кризових явищ в економіці. *Вісник економіки*. 2021. № 3. С. 20–40.
4. Євенко Т. І. Механізм короткострокового банківського кредитування. *East European Scientific Journal*. 2021. № 3. С. 39–44.
5. Кремень В. М., Кремень О. І., Гуляєва Л. П. Роль банківського кредитування у розвитку економіки України. *Проблеми економіки*. 2020. № 3. С. 176–183.
6. Лаврик О. Л. Аналіз банківського кредитування в сучасних умовах розвитку економіки України. *Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2016. № 2. С. 69–80.

7. Міщенко В. І. Вплив банківської кризи на зміну умов банківського кредитування. *Фінансовий простір*. 2015. № 3. С. 63–69.
8. Національний банк України. Змінено окремі підходи до оцінки банками кредитного ризику, червень 2022. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/zmineno-okremi-pidhodi-do-otsinki-bankami-kreditnogo-riziku>
9. Національний банк України. Огляд банківського сектору, травень 2023 року. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/oglyad-bankivskogo-sektoru-traven-2023-roku>
10. Петрик О. І. Політика Національного банку України під час війни. *Соціально-економічні відносини в цифровому суспільстві*. 2022. № 4. С. 15–23.
11. Річний звіт Національного банку України за 2022 рік. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/richniy-zvit-natsionalnogo-banku-ukrayini-za-2022-rik>
12. Стеценко Н. А., Заїка С. М. Банківське кредитування: історія розвитку та сучасний стан. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2014. № 5. Т. 2. С. 251–255.
13. Чайковський Я. І. Розвиток банківського кредитування корпоративних клієнтів в Україні в умовах циклічності економіки. *Вісник Тернопільського національного економічного університету*. 2017. № 4. С. 72–87.
14. Шаповал Ю. І. Фінансова глибина економіки України: секторальний розріз. *Економіка України*. 2022. № 12. С. 51–68.

References

1. Hlushchenko, V. V., Sadova, H. O. (2018). Suchasni tendentsii bankivskoho kredytuvannya v Ukraini [Modern trends in bank lending in Ukraine]. *Biznesinform – Businessinform*, 10, 321-326 [in Ukrainian].
2. State Statistics Service of Ukraine (2022) Valovyi vnutrishnii produkt (u faktychnykh tsinakh) [Gross domestic product (in actual prices)]. Retrieved from <https://ukrstat.gov.ua/> [in Ukrainian].
3. Dziubliuk, O. V. (2021). Efektyvnist rezhyму inflatsiinoho tarhetuvannya yak osnovy monetarnoi polityky v umovakh kryzovykh yavlyshch v ekonomitsi [The effectiveness of the inflation targeting regime as the basis of monetary policy in the context of crisis phenomena in the economy]. *Visnyk ekonomiky - Herald of the economy*, 3, 20-40 [in Ukrainian].
4. Yevenko, T. I. (2021). Mekhanizm korotkostrokovoho bankivskoho kredytuvannya [Mechanism of short-term bank lending]. *East European Scientific Journal*, 3, 39-44. [in Ukrainian].
5. Kremen, V. M., Kremen, O. I., Huliaieva, L. P. (2020). Rol bankivskoho kredytuvannya u rozvytku ekonomiky Ukrainy [The role of bank lending in the development of the economy of Ukraine]. *Problemy ekonomiky - Problems of the economy*, 3, 76-183 [in Ukrainian].
6. Lavryk, O. L. (2016). Analiz bankivskoho kredytuvannya v suchasnykh umovakh rozvytku ekonomiky Ukrainy [Analysis of bank lending in modern conditions of development of the economy of Ukraine]. *Ekonomika, finansy, menedzhment*:

aktualni pytannia nauky i praktyky - Economics, finance, management: topical issues of science and practice, 2, 69-80 [in Ukrainian].

7. Mishchenko, V. I. (2015). Vplyv bankivskoi kryzy na zminu umov bankivskoho kredytuvannia [The impact of the banking crisis on changes in bank lending conditions]. *Finansovyj prostir - Financial space*, 3, 63-69 [in Ukrainian].
8. National Bank of Ukraine (2022). Zmineno okremi pidkhody do otsinky bankamy kredytnoho ryzyku [Some approaches to credit risk assessment by banks have been changed]. Retrieved from: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/zmineno-okremi-pidhodi-do-otsinki-bankami-kreditnogo-riziku> [in Ukrainian].
9. National Bank of Ukraine (2023). Ohliad bankivskoho sektoru, traven [Review of the banking sector, May]. Retrieved from: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/oglyad-bankivskogo-sektoru-traven-2023-roku> [in Ukrainian].
10. Petryk, O. I. (2022). Polityka Natsionalnogo banku Ukrainy pid chas viiny [Policy of the National Bank of Ukraine during the war]. *Sotsialno-ekonomichni vidnosyny v tsyfrovomu suspilstvi - Socio-economic relations in the digital society*, 4, 15-23 [in Ukrainian].
11. National Bank of Ukraine (2023). Richnyi zvit Natsionalnogo banku Ukrainy za 2022 rik [Annual report of the National Bank of Ukraine for 2022]. Retrieved from <https://bank.gov.ua/ua/news/all/richniy-zvit-natsionalnogo-banku-ukrayini-za-2022-rik> [in Ukrainian].
12. Stetsenko, N. A., Zaika, S. M. (2014). Bankivske kredytuvannia: istoriia rozvytku ta suchasnyi stan. [Bank lending: history of development and current state]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnogo universytetu - Bulletin of the Khmelnytskyi National University*, 5, vol. 2, 251-255 [in Ukrainian].
13. Chaikovskiy, Ya. I. (2017). Rozvytok bankivskoho kredytuvannia korporatyvnykh kliientiv v Ukraini v umovakh tsyklichnosti ekonomiky [Development of bank lending to corporate clients in Ukraine in conditions of cyclical economy]. *Visnyk Ternopilskoho natsionalnogo ekonomichnogo universytetu - Herald of the Ternopil National Economic University*, 4, 72-87 [in Ukrainian].
14. Shapoval, Yu. I. (2022). Finansova hlybina ekonomiky Ukrainy: sektoralnyi rozriz. [Financial depth of the economy of Ukraine: sectoral section.]. *Ekonomika Ukrainy - Economy of Ukraine*, 12, 51-68 [in Ukrainian].

Статтю отримано 03 липня 2023 р.

Article received July 3, 2023.